

Ostaci neolitičkih nalazišta Draguševac i Krč

STJEPAN UKOVIĆ

Jedno od glavnih područja nalaza neolitičke kulture, otkriveno dosad na teritoriju sjeverno od gore Ivančice, jest kraj oko Cerja Tužnog. Tu su tokom posljednjih 20 godina na više mjesta bili otkriveni tragovi neolitičkih naselja, ali su nažalost sva ta nalazišta raznim radovima uništena. Doznajući za neka od njih, pristupio sam brzo istraživanju njihovih ostataka i na taj način spasio od njih što se još spasiti dalo. Iako su prikupljeni podaci o tim nalazištima oskudni, ipak oni čine jedan stvarni dokument i dokaz o opstanku tih naselja na našem tlu. Da je ovakav rad pabirčenja po razorenom nalazištu nezahvalna stvar, mislim, da je jasno svakome, tko se imalo bavio sistematskim iskapanjima, ali je on bezuvjetno potreban, kako bi se prikupili posljednji podaci o nekom nalazištu, koje je osuđeno da bude za uvijek izbrisano s lica zemlje. Dva su nalazišta s takvom sudbinom, čije sam ostatke godinama istraživao. Jedno se nalazi na brežuljku Draguševac kod Cerja Novog, a drugo na brežuljku Krč kod Cerja Tužnog. Ovdje ću ih iznijeti zajedno, s obzirom da vremenski i kulturno predstavljaju jednu cjelinu, a nalaze se u neposrednoj blizini.

Prije 16 godina, prigodom kopanja zemlje na brežuljku Draguševac naišli su radnici ciglane Cerje Tužno na uski i dugi sloj crne zemlje, koji se prostirao unutar ilovače, što su je kopali za izradu cigle. Ovaj im je sloj zadavao dosta brige, jer se u njemu nalazilo kamenje opasno za stroj, koji je izrađivao ciglu, a osim toga u toj se zemlji nalazilo i dosta ulomaka razbijenih zemljanih posuda. Primijećeni crni sloj bio je zapravo ostatak uske i veoma duge jame kuće, koja bijaše ispunjena crnom zemljom i raznim rukotvorinama nekadašnjih njezinih stanovnika. Kada sam doznao za taj nalaz i došao na teren, već je glavni dio te jame bio prekopan, a zemlja uklonjena. Prema podacima, što sam ih prikupio od radnika, a naročito od upravljača bagera, ova se jama pružala u duljini 30 do 40 metara, a ši-

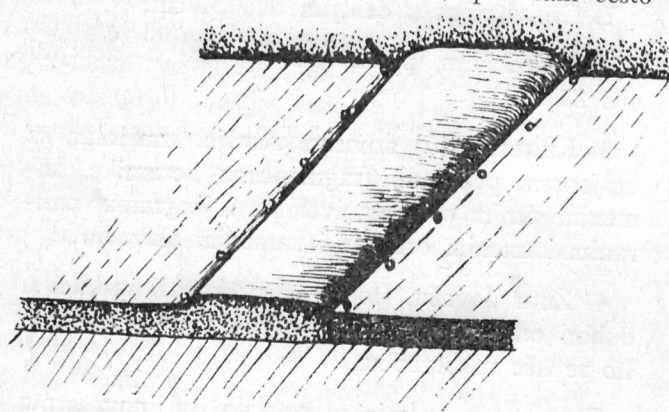
rina i dubina bijahu joj stalno iste. Preostali dio zatečene jame kuće ja sam istražio i uočio, da njezina duljina iznosi 4.92 m, prosječna širina 2.28 m i dubina 0.30 m. Nađeni profil slojeva, što su ga prekopali radnici ostao je uglavnom i za mojih radova isti, te je pokazivao slijedeći niz slojeva:

1. Crni humus u debljini oko 24 cm;
2. Blijedožutu, pjeskovitu ilovaču u debljini oko 35 cm;
3. Kulturni sloj crnosive zemlje, izmiješan sa ugljenom, pepelom, fragmentima keramike, kamenim sitnim oruđem, iverima i jezgrama, poliranim kamenim oruđem i kamenim okivačima;
4. Žutu ilovaču, što su je prekopali radnici u dubini od 6 metara, koja bijaše potpuno prazna što se tiče rukotvorina.

Glavnu jamu, koja se pružala duljinom hrpta malog brežuljka nalik na poluotok sa strmim stranama, okruživalo je s lijeve i s desne strane više manjih jama. Ja sam od jedne takve jame vidio zadnji ostatak. Prema izjavi radnika, ovakvih je jama bilo više s jedne i s druge strane velike jame, a njihova se veličina kretala oko 2.50×3.50 m. Zadnji obris takve profilne jame, što sam ga ja vidio, odgovarao je, s obzirom na veličinu, navodima radnika. Ostatak glavne jame, koja bijaše oko 30 cm duboka i izdubena u tvrdoj ilovači, ispunjavao je crnosivi sloj zemlje, u kome su se nalazili komadići ugljena, tragovi pepela, sitno kameno oruđe, iveri, kamene jezgre, okruglo kremenno kamenje, polirano kameno oruđe i sitni fragmenti keramike. Pošto je ponutrina ove jame bila ispražnjena, na njezinim su rubovima s lijeve i s desne strane primijećeni tragovi rupa, u kojima su nekoć bili zabijeni stupovi kuće. Rupe su bile udaljene jedna od druge u razmacima od oko 80 cm, a stajale su uvijek u paru, nasuprotno jedna na lijevom, a druga na desnom rubu jame. Gornji dijelovi rupa bili su

priklonjeni (koso nagnuti) prema jami tako, da su štapovi, pokusno postavljeni u njih, stajali koso nagnuti nad jamu, križajući se po dva nasuprotna iznad sredine jame u visini od otprilike 2.26 m. Iz toga se može zaključiti, da je ova kuća imala kose stijene, koje su ujedno činile krov kuće, te je ova kuća nalikovala na veoma dug šator ili krov današnjih kuća. (Slika 1.) U gornjem dijelu rupa nalazio se ugljen, po čemu bi se moglo zaključiti, da je ova kuća bila žrtvom požara. Tragovi zemljanog maziva od stijena kuće nisu nađeni, a vjerojatno da ga i nije bilo, već je ta vrsta kuća bila pokrivena buse-njem ili trskom.

Ovaj neobično dugački i nepoznati oblik kuće zadavao mi je mnogo brige, jer iako sam vjerovao u istinitost tvrdnje radnika, ipak sam često

Sl. 1.

posumnjao u njegovu mogućnost. Tjeran neprestanom sumnjom, posjećivao sam to nalazište godinama, a sve u nadi, da će se možebiti ponovo otkriti jedna takva jama. Međutim, nisam imao više sreće na tom nalazištu. Od tog je vremena prošlo više od 10 godina i u tom je međuvremenu ciglana prebacila kopanje zemlje s brežuljka Draguševac u podnožje brežuljka Krč, koji se nalazi otprilike dva km istočnije od Draguševca. U početku radova posjetio sam i ovo radilište, ali bez naročita rezultata. Pola godine kasnije doznao sam, da su radnici prigodom čišćenja gornjih humusnih slojeva našli fragment kamenog bata. Odmah sam pošao na teren, gdje sam našao prekopani profil slojeva u visini od 7 metara, a u duljini od preko 100 metara. Njegov je niz slojeva izgledao ovako:

1. Crni humus oko 20 cm;
2. Pjeskovita, blijedožuta ilovača, oko 30 cm;
3. Crnosivi sloj zemlje, dugačak 42 metra, debljine oko 10 cm. U tom su se sloju opažali jasni

tragovi pepela, komadići razbijenog kremenata i sitni fragmenti keramike, koji su potpunoma odgovarali keramičkim fragmentima iz naselja Draguševac;

4. Pjeskovita ilovača prekopana u visini od 6.50 metara. U polovici visine profila tog sloja lijepo se zapažao sloj takozvane pogrebene zemlje, koji je nastao za posljednjeg ledenog doba Würma. Što se tiče rukotvorina čovjeka, ovaj sloj bijaše prazan.

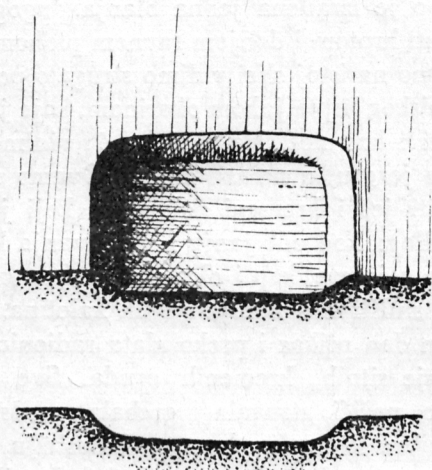
Treći sloj crnosive zemlje naročito me obrađovao, jer mi je njegovala duljina od 42 metra i keramika nađena u njemu dala naslućivati, da će se tu pojaviti uzdužni presjek jame kuće dugog tipa, kao što je bio onaj u naselju Draguševac. Međutim su mi radnici objasnili, da je to samo ostatak crnog sloja, koji je nekoliko metara prije bio deo oko 40 cm i ispunjavao jednu oko 40 metara dugu jamu, čiju duljinu pokazuje još preostali crni obris zemlje zatečen u zemljanom profilu. To je sve jasno govorilo, da su i na tome mjestu bili otkriveni tragovi jame kuće dugog tipa, kao što bijaše i onaj na brežuljku Draguševac. Ogorčen i razočaran sudbinom i ovog nalaza, sve sam više posjećivao to radilište tvrdeći, da se — ako su duguljasti tip kuće na Draguševcu pratili s lijeve i s desne strane (kuće) male jame, taj slučaj mora i ovdje ponoviti. Konačno, nakon nekoliko uzastopnih posjeta, primijetio sam u prekopanom profilu zemlje crni obris, koji je jasno odavao profilnu konturu jedne male jame. Njezina nutrina bila je ispunjena poznatim mi već crnosivim slojem zemlje, u kome sam brzo otkrio tragove pepela, kremenata sitno oruđe, ivera, jezgre i ulomke razbijenih posuda. Od jame je preostalo više od tri četvrtine njezine veličine, dok su ostali dio odsjekli radnici za vrijeme kopanja zemlje. Niz slojeva u profilu bio je slijedeći:

1. Crni humus, 22 cm;
2. Pjeskovita, blijedožuta ilovača, 31 cm;
3. Crnosivi kulturni sloj, debljine u jami 38 cm, a na rubovima izvan jame oko 12 cm, odakle se prema van sve više istanjivao i nestajao;
4. Pjeskovita ilovača, sterilna.

Za vrijeme istraživanja ove jame nisu primijećeni tragovi zemljanog maziva stijena, a nisu primijećeni ni tragovi rupa od stupova kuće. Dubina jame bila je oko 30 cm, a duljina na dnu

jame oko 2.80 metara. Stranice jame nisu se izdizale okomito, već su se postepeno, koso, prema van uspinjale tako, da je duljina jame na njezinim rubovima iznosila 3.40 metra. Širina preostalog dijela jame bila je 1.80 m, pa ako ovoj pribrojimo još oko 0.50 m od dijela jame, što su ga uništili radnici, ukupna bi širina jame iznosila otprilike oko 2.30 metra. Iako se u puntrini jame susretalo dosta pepela i ugljena, tragovi ognjišta nisu bili nađeni. Oblik jame bio je ponešto nepravilan četverokut. (slika 2.).

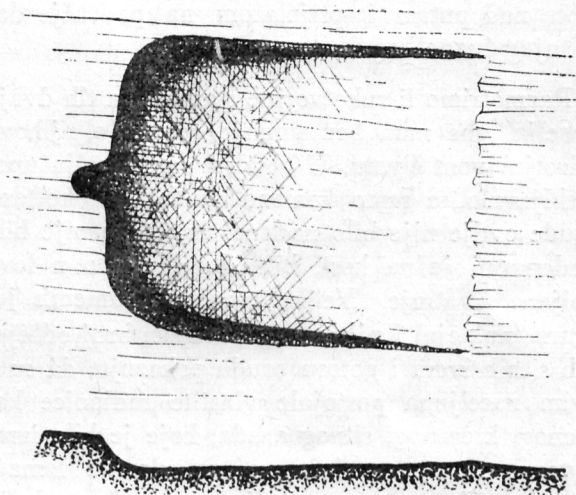
Nekoliko mjeseci kasnije bila je otkrivena još jedna jama. Ova bijaše sačuvana u cijelosti, a pripadala je isto manjem tipu. U njoj je nađeno nešto više predmeta nego u prvoj, a po svome se obliku ova jama posve razlikovala od prve. Imala je jednu stranicu s vrlo blagim i jedva primjetnim padom. Njoj nasuprotna strana uspinjala se

Sl. 2.

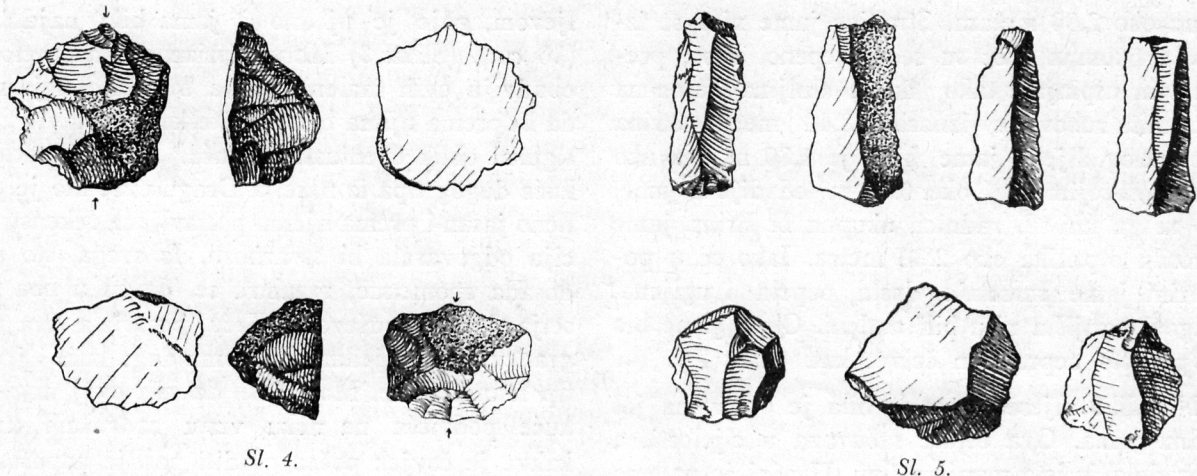
strmo. Ispod te strme strane jama bijaše najdublja, oko 30 cm, i tu se nalazila jedna udubina (zaljev) oko 40 cm široka i 50 cm dugačka. Odmah napominjem, da je u tom zaljevu bilo nađeno 12 komada poput prsta dugih i okruglih valutica, po svoj prilici donesenih s pruda rijeke Drave. Ostale dvije nasuprotne strane jame uspinjale se nešto blaže od spomenute strme strane, gubeći se sve više prema desnoj strani jame. Ni u ovoj jami nisu nađeni tragovi zemljanog maziva stijena kuće, a nisu ni primijećeni tragovi rupa od stupova kuće. Cijelim je prostorom jame bilo i ugljena i pepela, ali ognjište nije ni ovdje zamijećeno. Jama je imala donekle oblik četverokuta 4 m × 5 m, a njezino se dno postepeno naginjalo prema strmoj stranici sa za-

ljevom, gdje je ujedno i jama bila najdublja (30 cm). (Slika 3) Moram priznati, da su tlocrti obadviju ovih malenih jama bili vrlo nejasni i da bi prema njima bilo vrlo teško uspostaviti neki sigurni oblik eventualnih kuća. Naprotiv, tlocrt kuće dugog tipa iz naselja Draguševac bio je prilično jasan i prema njemu postavljena rekonstrukcija odgovarala bi stvarnosti. Iz svega, što sam dosada spomenuo, razabire se, da su u oba naselja, i u Draguševcu i Krču, postojala dva tipa građevina, i to jedan tip veoma duge kuće i jedan tip manje jame. Može biti, da nas ovaj dugi tip kuće podsjeća na neku vrstu zadružnih kuća, kakve je čovjek počeo graditi poslije napuštanja spilja, hoteći na taj način oponašati jedno zajedničko boravište, koje ga je podsjećalo na skupni zaklon i zajednički život u spilji. Dakako da to može da bude samo pretpostavka.

Sl. 3.

Brežuljak Krč pruža se s desne strane ceste, što vodi iz Varaždina u Ivanec. Odmah nakon prijelaza preko mosta rijeke Plitvice upada nam u oči njegova duga i postepena padina, što se spušta sve do ciglane. Nekoć je taj brežuljak mogao pružati i dobro obrambeno mjesto, jer su ga s tri strane opkoljavale močvare rječice Plitvice i potoka Lukavca, koje još i danas nisu potpuno presušile. No da li su stanovnici tog naselja upravo s tog razloga izabrali ovaj brijeg za podizanje svog naselja, nemamo dokaza, ali ako uzmemo u obzir i istureni brežuljak sa strmim stranicama, što ga je imalo i naselje Draguševac, ipak možemo uzeti, da položaj obaju ovih naselja nije bio izabran sasvim slučajno, već sa stanovitog strateškog gledišta. Inače brežuljak Krč svojim

Sl. 4.

Sl. 5.

zgodnim položajem dominira iznad široke ravnice, koja započinje u njegovu podnožju i pruža se sve tamo do rijeke Drave i Varaždina, što je ovome naselju omogućilo, da stalno vrši kontrolu nad putem i prijelazom na područje današnjeg ivanečkog bazena.

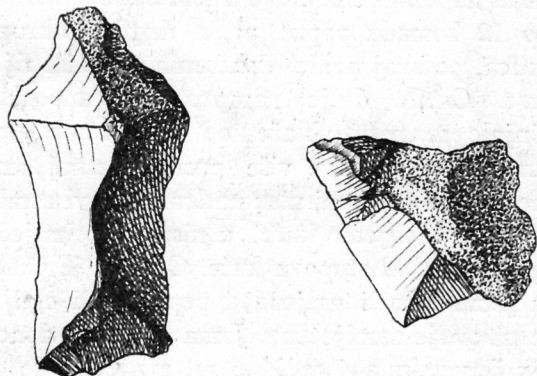
Razmotrimo li rukotvorine stanovnika tih dvaju naselja, one nam bez sumnje govore o njihovu miroljubivom životu. U obadva ova naselja upotrebljavalo se samo kameno oruđe, dok koštano oruđe ovdje nije bilo nađeno. Isto tako nije bila nađena ni jedna kost, bilo domaće bilo u lovu ubijene životinje. Veliko mnoštvo kamenih jezgara (nukleja) i njima odgovarajući broj odbijenih sitnih ivera i gotova oruđa pokazuju, da su u ovim naseljima postojale vlastite radionice kamenog, kresanog, sitnog oruđa, koje je bilo izrađivano, ne za trgovinu, već za vlastite domaće potrebe. Za ovo nam posljednje može poslužiti činjenica, da se ova kamena industrija, iako je brojno zastupana, u većini sastoji od atipskih primjeraka, kojima možemo osporiti svaku trgovinsku vrijednost. Izrađivana je bila od potočnih valutica veličine od oraha do šake ruke, koje po svoj prilici potječu iz doline i potoka Željeznice podno istočnih kosa Ivančice. Među vrstama materijala prevladava kremen, opal i kvarcit, a u neznatnoj se mjeri upotrebljava i ahata, jaspis i tuf. Među ovim kresavim napravama prevladavaju strugala, koja se svojim oblikom približavaju nožićima ili grebalima.

Nađeno je nekoliko kamenih nožića pravilnijeg oblika u veličini do tri i po centimetra. (Slika 5.). Ostali nožići pripadaju ili nepravilnim oblicima ili napose sitnim mikrolitima. Kao posebno oruđe ističu se nukleo-grebala s visokim hrptom i

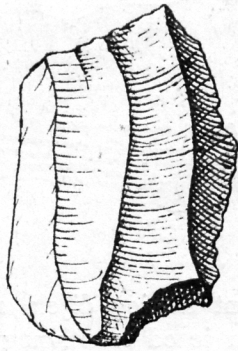
donjom ravnom plohom, koja svojim oblikom podsjećaju na nukleo-grebala s visokim hrptom iz industrije orinjasijena u gornjem paleolitu. (Slika br. 4.).

Lijepo je izrađena jedna blanja dugog oblika s visokim hrptom i donjom ravnom plohom. (Slika 6.). Desno na istoj slici vidimo strugalo pokriveno preko niskog hrpta jakom okorinom, koje je moglo poslužiti i kao nož. Na slici br. 7. vidimo jednu kamenu jezgru iz nalazišta Krč. Ovamo možemo pribrojiti još i kremen i nakovanj, koji je služio kao podloga kod odbijanja i okresivanja kamenih kalotina s jezgre, kao i okrugle kamene grumene, koji su služili kod odbijanja tih kalotina. Na taj je način dan prikaz i preko alata radionice za izrađivanje sitnih, kremenih oruđa. Sve te sitne naprave, nožići, strugala i grebala, predstavljaju jednu sitnu siromašnu kamenu industriju, koja je služila za izrađivanje drvenih i koštanih predmeta jednog ratarskog naselja.

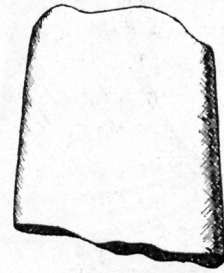
Da ustvari imademo posla s ratarskim naseljem, govori nam i kameno polirano oruđe nađeno u oba nalazišta, kao i fragment kremenog

Sl. 6.

Sl. 7.

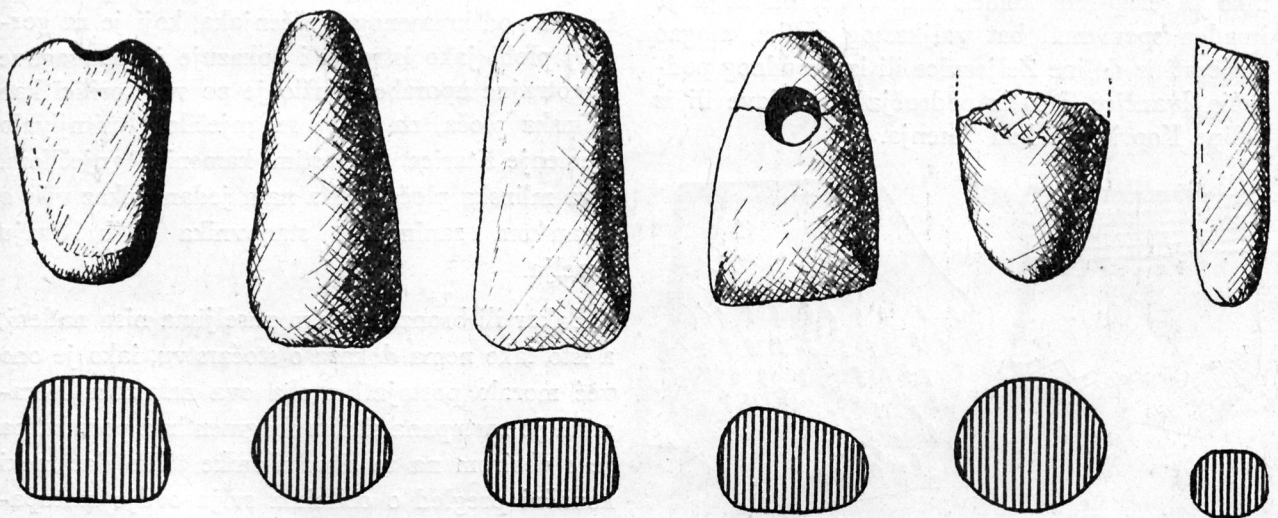
Sl. 8.

pješčanog žrvnja iz nalazišta Krč. Za obradu zemlje prije svega su služile u obadva ova naselja goleme plosnate kamene sjekire bez rupe. Izrađene su bile od sivozelenkastog škriljevca velike tvrdoće, i to na taj način, da je okvrcavanjem rubova tanjim pločama škriljevca bio dan oblik visokih trapeznih sjekira, kojima su zatim brušenjem bili izgladeni rubovi i oštrica. (Slika 8.) Bile su to prave lopate za obrađivanje zemlje, jedan naročiti tip, koji se vrlo dobro mogao primijeniti u svim potrebama ratarstva, a kraj toga je mogao dobro poslužiti i kao sjekira.

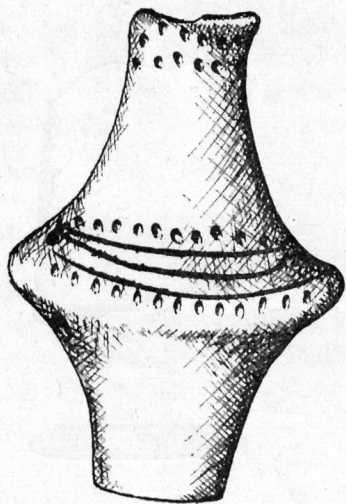
Drugi primjerak sjekire, koji potvrđuje zemljoradnju stanovnika ovih dvaju naselja, jest tip manje trapezne sjekire od kamena serpentina, koja ima probušenu rupu u gornjem dijelu široke strane, tako da je vrlo dobro mogla poslužiti kod zemljoradnje kao motika. Ona je mnogo deblja

od prve vrste, iako je mnogo manja. (Slika 9.). Kao treća vrsta poliranog oruđa u tom naselju dolazi bat valjkastog oblika izrađen od sivocrnog eruptivnog kamena, po svoj prilici od andezita. U poprečnom presjeku pokazuje gotovo kružnicu. (Slika 9.).

Ovdje je nađen i ulomak kamenog bata, prebijen preko rupe, koji u poprečnom profilu pokazuje četverokut nalik na trapez (Slika 9.). Da li je i polirano kameno oruđe izrađivano u ovome naselju, nešto je teže sa sigurnošću ustvrditi, jer nedostaju mnogi dokazi u prilog tome, ali ima znakova, koji govore o bušenju te vrste oruđa u obadva ova naselja. U naselju Draguševac bio je nađen fragment jedne plosnate i vrlo tanke kamene sjekire od serpentina sa započetim prstenastim bušenjem, koje se može dovesti u vezu sa oprobavanjem sprave za

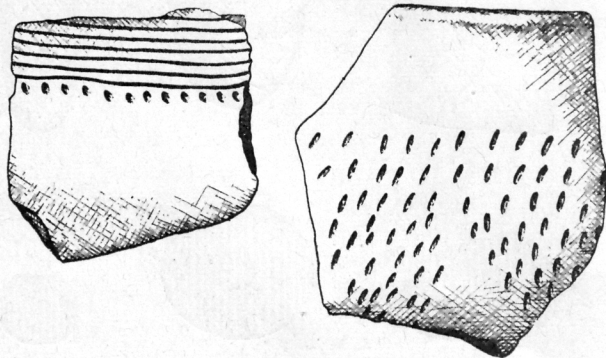

Sl. 9.

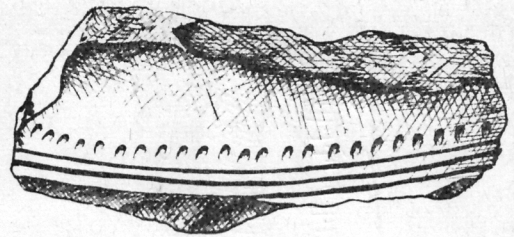

Sl. 10.

bušenje kamena. U nalazištu Krč, i to na dnu jame kuće, označene na slici br. 3, nađen je kameni čep od zelenog serpentina, koji preostaje iza bušenja kamene sjekire. Osim naprijed spomenutih oblika kamenih sjekira, nađena je na naselju Krč i sjekira oblika dlijeta, kojoj poprečni presjek pokazuje visoku elipsu, koja se već oblikom približuje kružnici. (Slika 9.). Na naselju Draguševac nađena je jedna sjekira takvog tipa, koja pokazuje, da je bila naknadno načinjena od fragmenta neke druge razbijene sjekire. U naselju Draguševac nađena je i sjekira, koja u poprečnom profilu pokazuje pačtvorinu, a donjom ravnom plohom i gornjom nadsvodenom plohom podsjeća na sjekire u obliku kalupa za cipele, koji vuku svoj oblik još iz kulture kampinijena. Materijal, od koga su izrađene ove kamene polirane naprave, ne nalazi se u blizini ovih naselja, jedino bi eruptivni kamen crne boje, od koga je izrađen spomenuti bat valjkastog oblika, mogao potjecati iz doline Željeznice ili iz zapadnog područja Ivančice, i to iz područja Lepoglave ili iz doline Koprivnice kod Jesenja.

Sl. 11.

Sl. 12.

Jedan fragment donjeg dijela sjekire iz naselja Krč izrađen je od eruptivnog kamena, koji prekriva deo sloj patine u blijedožutoj boji. Na mjestu njegova prijeloma vide se uz velike ledce kremenca, još i duguljasti, štapičasti crni ledci i sitni okrugli ledci cirkona u crvenkastoj boji.

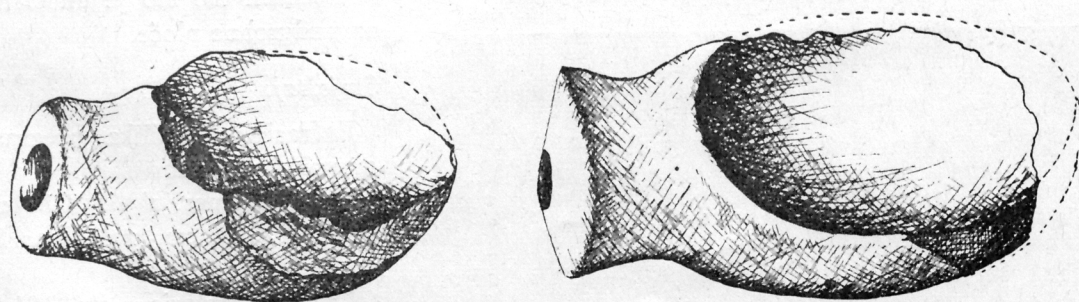
Ovamo možemo pribrojiti i jedan ulomak oruđa od zelenkastog škrljevca, koji je uskog četverokutnog oblika, a po svoj je prilici služio kao dlijeto ili kao okivač za izrađivanje oruđa. Kako sam već u početku spomenuo, na dnu zaljeva jame kuće, prikazane na slici br 3, bilo je nađeno u hrpi 12 komada duguljastih, okruglih valutica od raznog kamena, za koje držim, da su bile donesene s pruda rijeke Drave. U koju su svrhu služile ove kamene valutice, teško je reći, s obzirom na njihov oblik, vrstu kamenog materijala i s razloga, što ne pokazuju nikakve tragove zastale od uporabe. Možda su imale poslužiti kao sprave za retuširanje i poliranje sitnijeg oruđa napravljenog od mekanije vrste kamena. Među kamene naprave, nađene na naseljima Draguševac i Krč, možemo ubrojiti i kremenno, opalno, ahatno i dijabazno kamenje kuglastog oblika, koje je služilo kao kamenje za ribanje, udaranje i glaćenje. Ovamo treba staviti i fragment pločastog kamena od kremenog pješčenjaka, koji je na gornjoj plohi jako istrošen i pokazuje jasne tragove dugotrajne uporabe. Služio je po svoj prilici kao mlinska ploča, na kojoj se gnječilo i usitnjivalo sjemenje žitarica kuglastim kamenim gnječilom. Ova mlinska ploča pruža nam jedan dokaz više o ratarskom zanimanju stanovnika ovih dvaju naselja.

Bakar ili bronza u ovim naseljima nisu nađeni, a isto tako nema dokaza o stočarstvu, iako je ono već moralo postojati u oba ova nalazišta. Keramika je zastupana sitnim fragmentima posuda, pa je s obzirom na te sitne ulomke teško dati neki konačni pregled o oblicima sviju ovdje zastupanih posuda. Dvije malene posude nađene su go-

tovo potpuno cijele, i to je jedna zemljana čašica sive boje, oko 3.5 cm visoka, inače bez ukrasa i jedna malena posudica, kojoj je donji dio bikoničnog oblika, a gornji se postepeno suzuje i izdužuje na oblik boce. (Slika 10.) Na trбуhu ima dvije nasuprotne, izdužene bradavice, koje su vertikalno probušene za provođenje vrpce. Ukрас, koji obilazi uokolo ovu posudicu, sastoji se od triju uparanih, vodoravnih crta, iznad kojih i ispod kojih se nalazi niz od ubodениh točaka. I na krhotinama većih posuda iz obadva ova nalazišta susreće se ukрас sastavljen od paralelnih, uparanih linija, s kojima dolaze u kombinaciji okrugle ili koso izbodene rupice. (Slika 11.). Ima i slučajeva, da ukрас posude čine samo koso izbodene rupice, koje prekrivaju cijelo polje posude. (Slika 11., crtež 2). Uz ovaj linearni i ubodni ukрас susreću se u oba ova naselja i tragovi bojadisane keramike, u kojoj se upotrebljava crvena, crna i smeđa boja. Nešto potanje o ovoj vrsti keramike

i ukrasa ne može se reći: jedino to, da je primijećen ukрас sastavljen od okomitih poteza crne boje, koji prelaze preko smeđe podloge i ukрас sastavljen od crvenih, okomitih poteza, koji prelaze preko smeđožute podloge.

Neki ulomci posuda pokazuju, da su pripadali niskim zdjelama koničnog oblika sa završnim okomitim rubom. Na prijelazu iz kose plohe u okomitu imale su ove zdjele obično malenu, vodoravno probušenu rupu. Osim ovog oblika zdjela susreću se tu i zdjele debljih stijena, koje su stajale na niskoj, šupljoj nozi. (Slika 12.), a bilo je i bikoničnih niskih zdjela i pehara. Nešto su posebno i karakteristično za oba ova naselja zemljane žlice (Slika 13.) s cjevastim drškom za drveni držak, koje se susreću u starijoj lendelskoj keramici Moravske i Madžarske. (Vidi: Josef Schránil »Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. 1928. Str. 50 i d.). Crteže za ovaj članak izradila prof. Ruža Košćec.

Sl. 13.